

Ухналь Н. М.

доктор філософії з економіки, старший науковий співробітник відділу міжнародних фінансів та фінансової безпеки НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, ukhnalnm@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8562-9355>

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Анотація. В останні десятиліття спостерігається посилення перерозподілу сил глобальних акторів, що призводить до проявів економічного протекціонізму, торговельних війн, гібридних збройних конфліктів задля експлуатації людських, інтелектуальних, науково-технологічних і матеріальних ресурсів країни, до якої застосовуються методи й інструменти агресивного впливу. Мілітарні загрози внаслідок повномасштабного вторгнення РФ висувають на перший план захист життєво важливих потреб українського суспільства і держави, у тому числі збереження національного суверенітету та відновлення територіальної цілісності. Визначено основні ризики для економічної безпеки, серед яких проблеми наповнення держбюджету, ускладнення умов зовнішньоекономічної діяльності, вимушена міграція населення та зростання безробіття, висока інфляція, пошкодження/знищення житлової, промислової й енергетичної інфраструктури тощо. Наголошено, що у перспективі на поживлення економічної активності суттєво вплине впровадження цифровізації державних адміністративних послуг із метою покращання умов для підприємницької діяльності в цілому і зменшення корупційних ризиків зокрема. Обґрунтовано, що міжнародна макроекономічна допомога країн-союзниць відіграє важливу роль у вирішенні проблем національної фінансово-економічної безпеки, у тому числі залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, захисту й відновлення критичної інфраструктури, гарантування стійкості державних фінансів, фіскальної та фінансової стабільності.

Ключові слова: воєнний стан, економічна безпека, державний бюджет, ризики, макроекономічна допомога, інвестиції, критична інфраструктура, фінансова стабільність.

Рис. 4. Літ. 37.

Nataliia Ukhna

Ph. D. (Economics), SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine, ukhnalnm@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8562-9355>

**ECONOMIC SECURITY
OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW**

Abstract. Economic security is a critical concept that has become increasingly important in recent years due to the global economic and political uncertainties. It is an essential component of national security that focuses on protecting a country's economic well-being, including its resources, infrastructure, industries, and financial system, from potential threats and risks. In today's globalized world, economic security has taken on new dimensions, encompassing not just traditional

issues such as trade and investment, but also new threats such as cyber-attacks, terrorism, pandemics, local military conflicts and wars. As a result of Russian invasion of Ukraine, military threats bring to the fore the protection of the vital needs of Ukrainian society and the country, including the preservation of national sovereignty and the restoration of territorial integrity. The article examines the impact of the military aggression of Russia on the economy of Ukraine. The main risks for economic security have been identified, such as filling the state budget, complication of foreign economic activity conditions, forced migration of the population and growth of unemployment, high inflation, damage / destruction of energy, industrial, residential and social infrastructure, etc. It is noted that in the future, the revival of economic activity will be significantly affected by digitalization of administrative services with the aim of improving conditions for business activity and reducing corruption risks. In conclusion, it is suggested the measures for economic security that can be achieved through various means, such as building resilient and diversified economies, promoting technological innovation and entrepreneurship, developing a skilled workforce, and strengthening trade and investment ties with other countries. This can help reduce reliance on a few key industries or trading partners, which can increase a country's vulnerability to economic shocks. Another key aspect of economic security is the need to protect critical infrastructure, such as transportation systems, energy grids, and communication networks, from physical and cyber threats. This can be achieved through investments in new technologies, enhanced regulation, and improved risk management strategies. In addition, effective economic security measures require international cooperation, including collaboration between governments, businesses, and non-governmental organization. This can help build trust, facilitate the exchange of information and best practices, and promote a shared understanding of economic security challenges and solutions. By promoting economic resilience, innovation, and international cooperation, Ukraine can enhance its economic security and reduce the impact of future economic shocks.

Key words: martial law, economic security, state budget, risks, macro-economic assistance, investments, critical infrastructure

JEL classification: E22, H00, O10, O40.

Питання національної безпеки України актуалізувалися останніми десятиліттями через зовнішні загрози і внутрішні ризики: стрімкий розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків; високий ступінь концентрації фінансових ресурсів на макроекономічному й глобальному рівнях; погіршення стану зовнішньої торгівлі; відсутність експортно-імпоротної збалансованості; низький рівень бюджетної дисципліни і незбалансованість бюджетної системи; високий рівень боргової залежності; послаблення конкурентоспроможності економіки; значна залежність реформування економіки країни від отримання зовнішніх позик; низький рівень інвестиційної діяльності; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання, що зумовлює ухилення від сплати податків та відплив капіталу за кордон; слабкий розвиток фондового ринку, зокрема в частині застосування механізмів обліку та переходу прав власності на цінні папери, а також забезпечення захисту прав інвесторів на фондовому ринку [1].

Державна політика щодо національної безпеки і оборони спрямована на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки країни [2]. Водночас із 2014 р. однією з головних загроз національній безпеці України, її суверенітету й територіальній цілісності постала агре-

сивна зовнішньоекономічна та воєнна політика РФ, що на початку 2022 р. переросла у повномасштабне вторгнення та може призвести до подальшої ескалації збройної агресії проти інших держав Східної та Центральної Європи, які, зокрема, входять до організацій європейської та світової систем безпеки (ЄС, НАТО).

Економічна безпека є відносно новим напрямом розвитку економічної науки, зародження якого зумовлено загостреннями проблем обмеженості ресурсів у глобальному масштабі та енергетичними кризами 1970-х років [3, с. 51]. Термін “економічна безпека” виник у 1985 р., коли на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію “Міжнародна економічна безпека” [4; 5, с. 8]. Проведені дослідження щодо вирішення загальносвітових проблем були спочатку пов’язані з міжнародною економічною безпекою, а згодом і національною безпекою, що в подальшому привело до появи концепції “екосестейт” (economic security of state) у контексті широкого спектра проблем демографічного, екологічного, соціального, політичного характеру та інших аспектів [6, с. 10].

Теоретичним та практичним питанням економічної безпеки країни присвячено праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. О. Г. Білорус наголошує, що необхідною умовою гарантування стабільності та безпеки – національної і глобальної – є поєднання успішних економічних перетворень та факторів синергетичного розвитку країн на основі їх ефективної інтеграції у світову економіку [7, с. 47]. В. М. Геєць визначає економічну безпеку як спроможність національної економіки задовольнити життєво важливі інтереси суспільства за достатнього оборонного потенціалу країни [8, с. 5]. Д. Нанто розглядає економічну безпеку як джерело суспільного добробуту й обороноздатності країни на основі фінансового, матеріального та людського капіталу [9]. Різні аспекти економічної стабільності та безпеки висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як З. С. Варналій, С. С. Гасанов, Т. І. Єфименко, А. І. Сухоруков, І. С. Чернодід та ін. [10–14]. Істотний внесок у дослідження теоретичних засад формування та забезпечення економічної безпеки, ідентифікації загроз та пошуку напрямів їх мінімізації зробили зарубіжні вчені: Г. Андрусек, П. ван Бергейк, Б. Бузан, Е. Го, Д. Нанто, Х. Несадуре, Х. Пуарсон, М. Редо, М. Церетелі та ін. [15–23]. Однак, попри численні наукові публікації, недостатньо дослідженими залишаються питання зміцнення економічної безпеки, особливо в контексті російської агресії та подолання її наслідків.

Метою статті є розкриття основних ризиків національній економічній безпеці в умовах російсько-української війни та виявлення заходів і напрямів повоєнного відновлення економіки.

Сучасні локальні конфлікти та війни відбуваються у гібридному стані, коли поєднуються методи зовнішньоторговельної та конвенційної (традиційно воєнної) ескалації, пропаганди, сепаратизму, тероризму, кіберзлочинності, впливу на громадську думку, цензури, за допомогою яких досягаються політичні цілі держави-супротивника в країні, обраній для агресії, а саме створення внутрішніх суперечностей і локальних конфліктів задля зміни політичної влади, надання ваги ухваленню рішень на користь агре-

сора, завдання фінансових та репутаційних збитків, придушення національних рухів тощо. У таких умовах виникає економічна незахищеність у цільовій країні, а оскільки більшість держав світу є ринковими відкритими соціально-економічними системами та беруть участь у глобальних інтеграційних процесах, у них посилюються виклики і загрози національній економічній безпеці. Захист національних інтересів взаємопов'язаний з економічною безпекою, що відображає певний рівень конкурентоспроможності економіки країни, її галузей, сектору підприємництва і суспільства загалом, дає змогу протидіяти й мінімізувати вплив внутрішніх та зовнішніх загроз і ризиків.

Після пандемічного шоку почалася стадія відновлення національних, регіональних і світової економік, зростання останньої становило 6,1 % у 2021 р. проти – 3,1 % у попередньому році. Попри це, у 2022 р. очікується, що світове виробництво різко сповільниться до 3–4 %, що спричинено кризою вартості життя через стагфляцію, російське вторгнення в Україну, уповільнення зростання китайської економіки, триваючими карантинними заходами та нерівномірними процесами вакцинації від COVID-19 [24]. На відміну від інших збройних конфліктів (Ефіопія, Ємен, Лівія, Південний Судан, Сирія, Центральноафриканська Республіка), російсько-українська війна стала найзагрозливішим подібним прецедентом у Європі з часів Другої світової війни, зумовивши геополітичні, економічні, інфраструктурні та гуманітарні наслідки, котрі деструктивно впливають на глобальний економічний розвиток (рис. 1, 2): зростання інфляції, порушення ланцюгів поставок товарів і послуг, посилення ризиків екологічної, енергетичної та продовольчої безпеки.

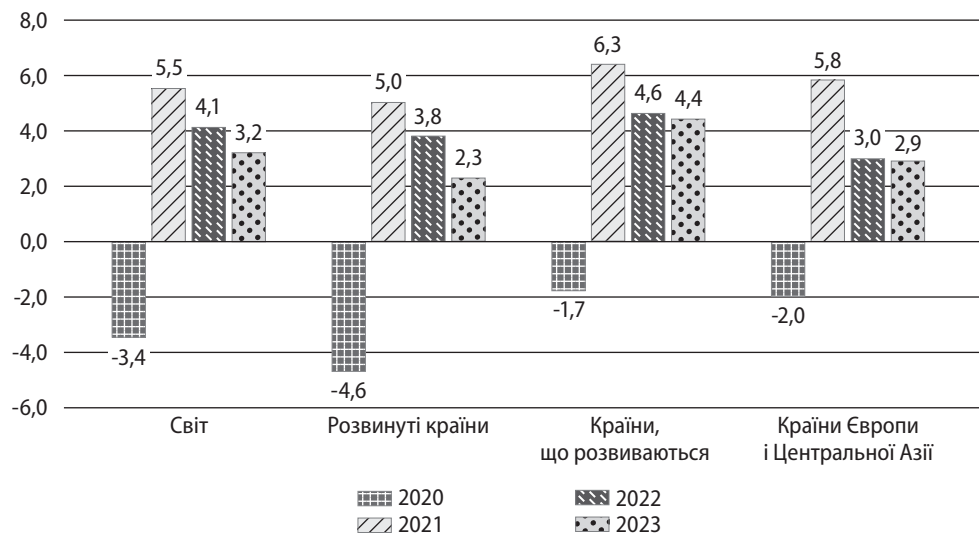

Рис. 1. Динаміка світової економіки, %

* Примітка. Для 2022 і 2023 рр. – прогнозне значення.

Джерело: Global Economic Prospects / World Bank. 2022. January. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36519>.

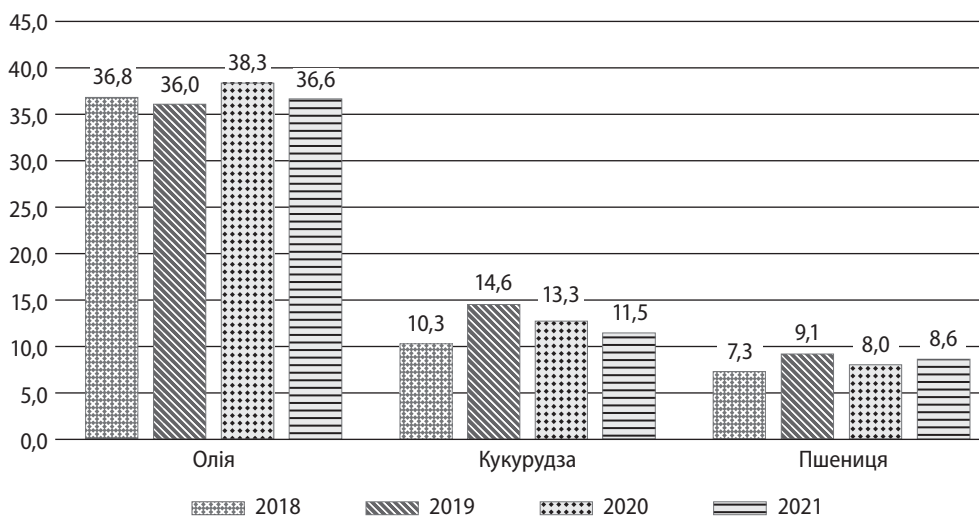

Рис. 2. Частка українського експорту продовольчих товарів у світовому обсязі, %

Побудовано за: FAOstat. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL>.

За оцінками експертів, ВВП України зменшиться на 45 % у 2022 р. внаслідок окупації частини території, припинення, призупинення та релокацію господарської діяльності, зазнавання збитків від знищення об'єктів критичної інфраструктури, скорочення зовнішньоекономічної діяльності морськими шляхами через втрату та обмеженість доступу до Азовського й Чорного морів, вимушену міграцію населення [25]. Вже за попередніми підсумками II та III кварталів падіння ВВП України становило 37,2 та 30,8 % відповідно [26], що є найбільшим за останні 10 років (рис. 3).

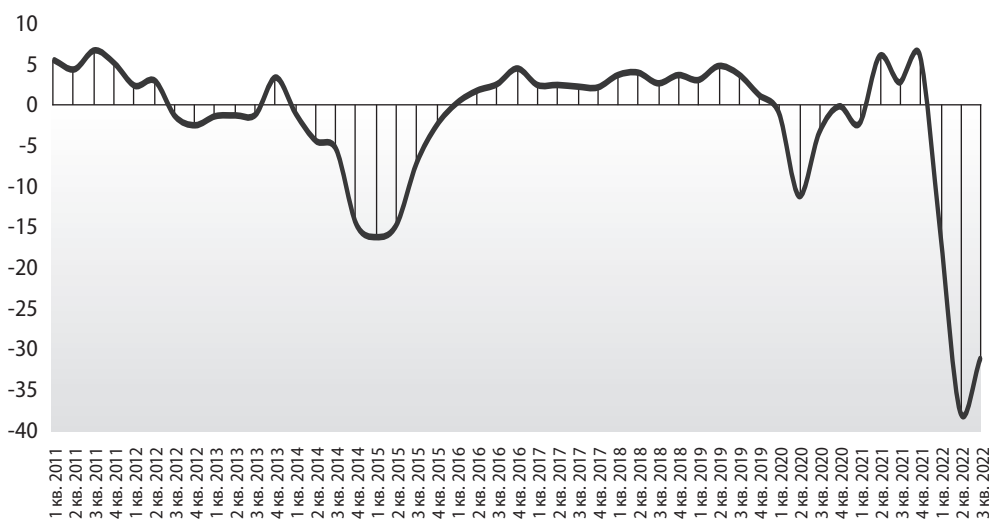

Рис. 3. Динаміка реального ВВП України у січні 2011 р. – вересні 2022 р.

Побудовано за: Зміна обсягу валового внутрішнього продукту / Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.

У цих умовах збільшився дефіцит бюджету у зв'язку з потребою здійснення значних витрат на сектор національної безпеки та оборони, підтримку населення, суттєвим скороченням податкових надходжень, які у бюджеті традиційно становлять найбільшу частку (за січень – лютий – 81,3 %, за січень – жовтень – 53,1 %). Відповідно до внесених змін до держбюджету на 2022 р. із метою забезпечення державного суверенітету, підвищення обороноздатності й безпеки держави збільшено видатки загального фонду на 270,2 млрд грн за рахунок здійснення додаткових внутрішніх запозичень, обсяг яких зріс з 523,9 млрд до 794,1 млрд грн. Ці видатки буде спрямовано в національну безпеку та оборону (269,5 млрд грн), мобілізаційну підготовку галузей національної економіки України (10,3 млн грн), поповнення резервного фонду державного бюджету (715,7 млн грн.) [27].

Водночас у проекті бюджету України на 2023 р. передбачено спрямування коштів на сектор безпеки та оборони, зокрема зарплати військовослужбовцям та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил, загальним обсягом 1,1 трлн грн, або 50 % бюджету, соціальні видатки обсягом понад 800 млрд грн, або 35 %, збільшення фінансування Пенсійного фонду на понад 30 млрд грн, додаткову дотацію на компенсації витрат для місцевих бюджетів через війну у 24 млрд грн, створення бюджетного фонду ліквідації наслідків російської збройної агресії обсягом 19 млрд грн, забезпечення житлом ветеранів війни на 5,5 млрд грн, скорочення видатків на державні підприємства, апарат та інституції на 11,6 млрд грн порівняно з 2022 р. [28; 29].

З 2014 р. Україна зазнає потужного тиску з боку росії, пов'язаного з розривом економічних зв'язків та втратою ринків збуту. З кінця лютого 2022 р. внаслідок блокування морських портів і руйнування транспортної та виробничої інфраструктури експортні валютні надходження скоротилися, що призвело до погіршення збалансованості поточного рахунку. Крім того, на зовнішньоторговий баланс істотно вплинув відплив коштів через розрахунки з нерезидентами за торгові операції та зняття готівки населенням за кордоном, незважаючи на введення НБУ обмежень на більшість операцій із транскордонного руху капіталу. За фінансовим рахунком відплив капіталу за I кв. 2022 р. дорівнював майже 6 млрд дол. США, що зумовило додаткову потребу в залученні пільгового фінансування для підтримки економіки. Надходження донорської фінансової допомоги від міжнародних інституцій та країн-партнерів допомогли пом'якшити ці ризики і поповнити міжнародні резерви. Однак погіршення збалансованості зовнішніх рахунків є серйозною проблемою для української економіки, що потребує рішучих заходів для забезпечення стабільності й рівноважності рівня експорту та імпорту, в іншому випадку це може призвести до зниження валютних резервів країни та зменшити можливості залучення фінансових ресурсів.

Зростання рівня безробіття і масової міграції населення спричинило негативні наслідки для ринку праці та порушення економічних процесів. За оцінками Міжнародної організації праці, від початку війни було втрачено 30 % усіх робочих місць (або 4,8 млн), за іншими – понад 6,4 млн осіб виї-

хало за кордон, близько 7,7 млн стали внутрішньо переміщеними особами, з них більшість мають вищу освіту та були зайняті у висококваліфікованих професіях [30; 31].

За підсумками III кв. 2022 р. Україна стикнулася зі значним зростанням інфляції – 21,8 %, у розрізі товарних груп: транспорт – 38,2, продукти харчування – 27,3, предмети домашнього вжитку – 23,7, алкоголь та тютюнові вироби – 19,5 % [26]. Головними її причинами були: обмежена пропозиція окремих товарів, руйнування виробничих потужностей та енергетичної інфраструктури, високі темпи зростання світових цін, порушення логістики, липнєве коригування курсу гривні до долара США, зростання виробничих витрат, пов'язаних зі збільшенням цін на паливо та енергію, а також вартості сировини й матеріалів для виробництва. Однак більшість інших чинників, таких як стримування цінового тиску через підвищення облікової ставки до 25 % річних і поступова трансмісія в ринкові ставки, пригнічений попит і фіксація тарифів на житлово-комунальні послуги, можуть сповільнити зростання цін у наступному році.

Прямі збитки від руйнувань унаслідок агресії РФ проти України на початок листопада 2022 р. оцінюються майже у 136 млрд дол. США, найбільшу частку серед них становлять пошкодження житлового фонду, об'єктів інфраструктури та промислових підприємств – 52,5 млрд, 35,6 млрд та 13,0 млрд дол. відповідно [32]. Знищено або пошкоджено сотні освітніх і медичних закладів, десятки нафтобаз, торгових центрів, об'єктів культурної спадщини.

Повоєнна відбудова вітчизняної економіки закріплена в низці документів. Зокрема Декларацією Лугано, підсумковим документом конференції з питань відновлення України URC2022, передбачено створення ефективної координаційної платформи між Урядом України та всіма дво- й багатосторонніми партнерами, організаціями і міжнародними фінансовими організаціями для підготовки та реалізації Плану відновлення та розвитку України. Зазначено, що перевага надається інноваційним підходам, таким як цифрова трансформація, перехід на зелену енергетику, національне й міжнародне інноваційне та сталє фінансування, включно з використанням можливих репарацій, внесками приватних донорів і приватного сектору. Процес відновлення має забезпечити сталу перебудову України, яка узгоджується з Порядком денним сталого розвитку до 2030 р. та Паризькою угодою, інтегруючи соціальні, економічні й екологічні аспекти, у тому числі перехід до альтернативних джерел енергії [33].

За посилення конкуренції та глобалізації економіки ваги набуває питання забезпечення належного інвестиційного середовища. Одним із важливих факторів стає питання безпеки інвестицій, особливо у країнах, які розвиваються. Забезпечення економічної безпеки перетворюється на передумову збільшення приватних інвестицій, зменшення невизначеності й повернення інвестиційного капіталу. Так, Т. Пікетті підкреслює, що інвестиції в основні засоби є вирішальним фактором розвитку й зміцнення економіки, зокрема інфраструктури та промисловості. Подібні інвестиції, у свою чергу, допомагають підвищувати рівень національного багатства, економічного розвитку

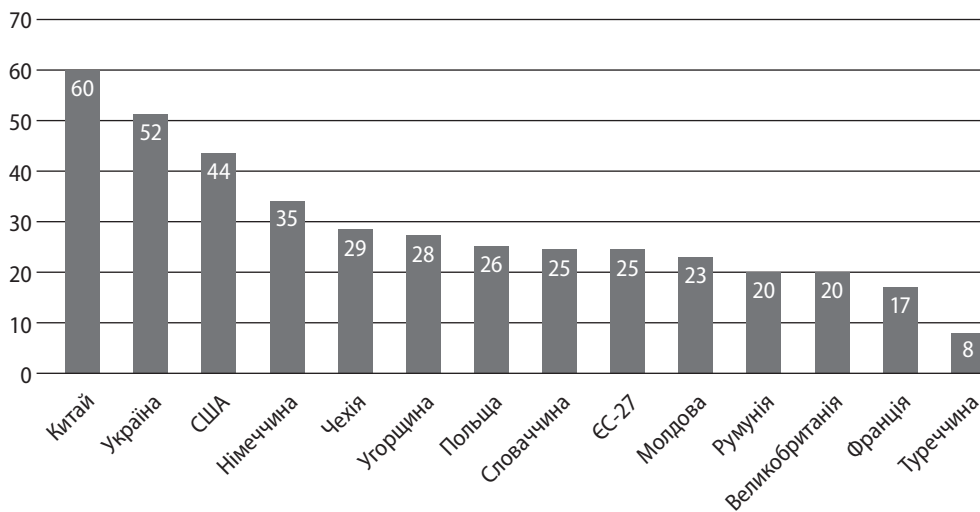

Рис. 4. Частка малих та середніх підприємств у ВВП, %

Побудовано за: Small and medium-sized enterprises / Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>; World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/>.

та фінансової безпеки [34]. Однак істотна залежність від зовнішніх інвестицій може спричинити вразливість до змін на світових ринках товарів і послуг, збільшення процентних ставок – зростання державного боргу, труднощів у його обслуговуванні й зниження рейтингу країни, виведення капіталу з країни – зниження валютного курсу та зменшення резервів валют, а залежність від іноземних інвестицій у критичних галузях, таких як енергетика або харчова промисловість, – загрози фінансовому суверенітету й національній безпеці.

У повоєнний період для підвищення економічної безпеки держави найбільш стійкою та перспективною, на нашу думку, є галузь інформаційних технологій. Подальший розвиток процесів диджиталізації, сервісизації, аутсорсингу виробництва та надання послуг державними інституціями сприятиме зростанню економічного потенціалу, активізації ділової активності, усуненню корупційних ризиків, диверсифікації логістики. В Україні з 2012 р. спостерігається позитивна динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання – з 1,60 млн до 1,97 млн у 2020 р. Обсяг реалізованої ними продукції зріс із 4459,8 млрд до 11 062,3 млрд грн [26]. Найбільша частка з них припадає на малі та середні підприємства (МСП), котрі генерують майже дві третини загального обсягу продажів і надання послуг, забезпечуючи робочими місцями 8,9 млн осіб. Створення робочих місць, поширення сучасної бізнесової культури, сплата податків до державного бюджету – важлива для економіки країни складова підприємництва та приватної ініціативи.

Як свідчать дані рис. 4, у 2020 р. найбільший внесок у ВВП належав МСП у Китаї – 60 %, Україні – 52, США – 44 %, натомість середній показник у країнах ЄС становив лише 25%. Як зазначає Н. В. Резнікова, останніми роками кількість суб'єктів МСП у країнах ЄС майже не змінилася, а створювана

ними додана вартість зростала помірними темпами. Загальна чисельність зайнятих у секторі МСП дорівнювала 92,8 млн. осіб (72 % зайнятого населення). У 2014–2018 рр. європейськими МСП було забезпечено 85 % новостворених робочих місць [35].

Упровадження процесів диджиталізації у сфері надання державних послуг посилює антикорупційний та економічний ефекти, а також прозорість використання бюджетних коштів, оскільки поліпшується якість обслуговування, підвищується рівень зручності й доступності адміністративних послуг, зменшуються витрати часу та зусиль громадян і бізнесу. Наприклад, цифровізація митної системи дасть змогу автоматизувати процеси митного контролю, забезпечити електронне оформлення митних декларацій та платежів, усунути адміністративні бар'єри, поліпшити взаємодію підприємців з іншими органами державної влади, що в цілому сприятиме зростанню бюджетних доходів та рівня довіри громадськості до державних інституцій.

Імплементація принципів четвертої промислової революції допомагає в досягненні сталого зростання країнами і підприємствами, оскільки можливості Індустрії 4.0 забезпечують високу вартість капіталів завдяки швидшому проектуванню, зменшенню інвестиційних ризиків, усуненню екологічних наслідків тощо [36]. Процес диджиталізації підприємницької діяльності відбувається у всіх галузях національної економіки – аграрній, будівництві, енергетиці, промисловості, транспорті, освіті, медицині, що в сукупності є новою моделлю економіки на суспільно-технологічних засадах. Розроблення необхідних стратегій, формування економіко-правового середовища та співпраця в рамках програм сталого розвитку надають додаткові можливості для інвестування, створення спільних підприємств і каналів торгівлі, розширення обміну досвідом.

Перспективи й можливості заснування інноваційних парків в Україні, безперечно, є особливо важливими завдяки таким чинникам: дерегуляція, низький рівень неформальних платежів, доступність інформації щодо публічних закупівель, створення платформ для комунікації місцевих органів влади з представниками бізнесу, безпечного бізнес-середовища (відсутність витрат на захист і безпеку з боку неформальних структур та судові процедури, втрат від злочинних дій – крадіжок, пограбування, вандалізму, підпалу), активізація участі підприємців у бізнес-асоціаціях, інфраструктурне забезпечення (швидкість підключення до мереж електро-, газо-, водопостачання та водовідведення), існування в місті центрів підтримки бізнесу й надання інформаційних, консультаційних і навчальних послуг підприємцям. Це основні причини для сприятливого бізнес-середовища в таких містах, як Хмельницький, Тернопіль, Вінниця, Івано-Франківськ, Львів, що займають провідні позиції в рейтингу конкурентоспроможності [37]. На нашу думку, в майбутньому в згаданих містах сформується потужні національні фінансові центри, що значно підвищить рівень економічної та фінансової захищеності і національної безпеки загалом.

На підставі викладеного доходимо таких висновків. Економічна безпека є складною та багатогранною концепцією, що потребує комплексного

підходу до подолання широкого кола потенційних загроз і ризиків. Для стабільного та безпечного розвитку країни необхідні обґрунтовані заходи соціально-економічних реформ стосовно підвищення транспарентності бюджетного процесу й розкриття інформації про публічні фінанси на місцевому і регіональному рівнях, створення незалежних антикорупційних інституцій, сприятливого інвестиційного середовища та умов для розвитку високотехнологічних галузей, диверсифікації зовнішньоторговельних відносин, імплементації міжнародних стандартів корпоративного управління. Окрім дій уряду, економічна безпека також залежить від бізнесу та громадян: інвестицій у дослідження і розробки, створення потужних ланцюжків поставок, підтримки ліквідності, фінансової стабільності; відповідального управління особистими фінансами, інвестування в освіту та навчання, а також залучення до економіки через продуктивну працю й підприємництво.

В умовах пандемії COVID-19 і геополітичної нестабільності, а також з огляду на збитки, завдані російською агресією та руйнівними спробами захопити територію України, доцільно створити економічний форум у форматі військового “Рамштайну” з метою співпраці, координації дій та об’єднання зусиль країн – членів коаліції задля відновлення економіки, зокрема через започаткування спільних інвестиційних проектів або спільного інвестиційного фонду, інфраструктурних ініціатив (наприклад, у сфері транспорту, енергетики, цифровізації), кредитування МСП у сільському господарстві, роздрібній торгівлі, промисловості тощо. Окремими питаннями є отримання репарацій, у тому числі через передання заарештованих російських активів підсанкційних осіб до України та підписання стратегії безпеки судноплавства в Чорному морі. Ініціатива економічного “Рамштайну” стане важливим кроком у зміцненні регіональної і національної безпеки, стимулювання економічного зростання та гарантування сталого розвитку світової економіки.

Список використаних джерел

1. Калантай А. М. Роль і місце фінансової безпеки в контексті національних інтересів. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 143–153.
2. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
3. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна і національна безпека держави. *Економіка України*. 1994. № 2. С. 51–56.
4. Resolution on International Economic Security A/RES/40/173 adopted by the General Assembly during its 40th session: GAOR, 40th Session, Supplement No. 53. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/40/173>.
5. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. А. С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.
7. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції : монографія / за ред. А. А. Гриценка ; НАН України, ДУ

“Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Київ, 2022. 636 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Ес-superech-globaliz-ta-localiz-v-umomah-gibryd-viynu.pdf>.

8. Концепція економічної безпеки України / за ред. В. М. Гейця. Київ: Логос, 1999. 56 с.

9. *Nanto D. K.* Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy / Congressional Research Service. 2011. URL: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>.

10. *Варналій З. С.* Економічна безпека. Київ: Знання, 2009. 647 с.

11. *Гасанов С. С.* Фіскальні правила і фіскальна відповідальність: контекст економічної безпеки. *Фінанси України*. 2018. № 3. С. 7–23. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2018.03.007>.

12. Державні фінанси України: розвиток та управління змінами (проблеми економічної безпеки) / за ред. Т. І. Єфименко; ДННУ “Акад. фін. управління”. Київ, 2017. 496 с.

13. *Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М.* Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 5–15.

14. *Чорнодід І. С.* Забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006.

15. *Andruseac G.* Economic Security – New Approaches in the Context of Globalization. *CES Working Papers*. 2015. Vol. 7, Iss. 2. P. 232–240.

16. *Van Bergeijk P., Moons S.* Economic Diplomacy and Economic Security. *New Frontiers for Economic Diplomacy*. 2009. P. 37–54. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1708504>.

17. *Buzan B., Waeber O.* Regions and powers: The structure of international security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO-9780511491252>.

18. *Goh E.* The Asia–Pacific’s ‘Age of Uncertainty’: Great Power Competition, Globalisation and the Economic-Security Nexus. *Asia-Pacific to Indo-Pacific. Global Political Transitions* / ed. by R. G. Patman, P. Köllner, B. Kiglics. Singapore: Palgrave Macmillan, 2022. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-16-7007-7_2.

19. *Nanto D. K.* Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy / Congressional Research Service. 2011. URL: <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>.

20. *Nesadurai H.* Introduction: economic security, globalization and governance. *The Pacific Review*. 2004. Vol. 17, No 4. P. 459–484. URL: <https://doi.org/10.1080/095127404-2000326023>.

21. *Poirson H.* Economic security, private investment, and growth in developing countries. *IMF Working Paper*. 1998. No. 4. URL: <https://doi.org/10.5089/9781451842012.001>.

22. *Redo M.* The external debt overhang problem as a threat to global financial security. *Law and Administration in Post-Soviet Europe*. 2018. Vol. 1. P. 28–34. URL: <https://doi.org/10.2478/lape-2018-0004>.

23. *Tsereteli M.* Economic and Energy Security: Connecting Europe and the Black Sea-Caspian Region. *Silk Road Paper*. 2008. URL: https://silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008_03_SRP_Tsereteli_Energy-Black-Sea.pdf.

24. Gloomy and More Uncertain / IMF. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/07/26/world-economic-outlook-update-july-2022>.

25. *Guénette J. D., Kenworthy Ph., Wheeler C.* Implications of the War in Ukraine for the Global Economy. *EFI Policy Note*. 2022. No. 3. URL: <https://doi.org/10.1596/37372>.

26. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.

27. Верховна Рада збільшила видатки держбюджету на зміцнення обороноздатності на 270,2 млрд грн / Міністерство фінансів України. 2022. 15 серп. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/verkhovna_rada_zbilshila_vidatki_derzhbiudzhetu_na_zmitsnennia_oboronozdatnosti_na_2702_mlrld_grn-3563.

28. Денис Шмигаль: Бюджет 2023-го року — це бюджет для перемоги. *Урядовий портал*. 2022. 13 верес. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-biudzheth-2023-ho-roku-tse-biudzheth-dlia-peremohy>.
29. Проект Закону про Державний бюджет України на 2023 рік № 8000 від 14.09.2022 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40472>.
30. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки : аналітична записка / Міжнародна організація праці. 2022. 11 травня. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf.
31. Право на працю в умовах війни: зменшення ризиків для українців / Міністерство економіки України. 2022. 4 жовт. URL: <http://surl.li/dgdbe>.
32. На листопад 2022 року загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд / Київська школа економіки. 2022. 15 груд. URL: bit.ly/3uRGPxe.
33. Lugano Declaration on 4-5 July, 2022 : Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-u-deklaratsii-konferentsii-v-luhano-hlavy-derzhav-i-uriadiv-zoboviazalysia-pidtrymuvaty-ukrainu-na-ii-shliakhu-do-vidnovlennia>.
34. Piketty T. About capital in the twenty-first century. *American Economic Review*. 2015. Vol. 105, No. 5. P. 48–53. URL: <https://doi.org/10.1257/aer.p20151060>.
35. Резнікова Н. В., Иващенко О. А., Курбала Н. В. Тенденції розвитку малого і середнього бізнесу та його вплив на економічну кон'юнктуру і конкурентоспроможність розвинених країн. *Економіка та держава*. 2020. № 10. С. 4–14. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.10.4>.
36. Fourth Industrial Revolution Beacons of Technology and Innovation in Manufacturing / World Economic Forum. 2019. January. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_4IR_Beacons_of_Technology_and_Innovation_in_Manufacturing_report_2019.pdf.
37. Індекс конкурентоспроможності міст / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2021. URL: http://www.ier.com.ua/ua/mci/index_2021.

References

1. Kalantai, A. M. (2012). The role and place of financial security in the context of national interests. *Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 1, 143–153 [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *About the national security of Ukraine* (Act No. 2469-VIII, June 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].
3. Pasternak-Taranushchenko, H. (1994). Economic and national security of the state. *Economy of Ukraine*, 2, 51–56 [in Ukrainian].
4. United Nations. (1985). *Resolution on International Economic Security A/RES/40/173 adopted by the General Assembly during its 40th session* (GAOR, 40th Session, Supplement No. 53). Retrieved from <https://undocs.org/en/A/RES/40/173>.
5. Kozachenko, H. V., Ponomariov, V. P., & Liashchenko, O. M. (2003). *Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision*. Kyiv: Libra [in Ukrainian].
6. Shevchenko, L. S. (Ed.). (2009). *Economic security of the state: essence and directions of formation*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Grytsenko, A. A. (Ed.). (2022). *Economic contradictions of globalization and localization in the conditions of hybrid war and post-war reconstruction*. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Еc-superech-globaliz-ta-localiz-v-umomah-gibryd-viyny.pdf> [in Ukrainian].

8. Heyets, V. M. (Ed.). (1999). *Concept of economic security of Ukraine*. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
9. Nanto, D. K. (2011). *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*. Congressional Research Service. Retrieved from <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>.
10. Varnalii, Z. S. (2009). *Economic security*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
11. Gasanov, S. (2018). Fiscal rules and fiscal responsibility: economic security context. *Finance of Ukraine*, 3, 7–23. DOI: 10.33763/finukr2018.03.007 [in Ukrainian].
12. Iefymenko, T. (Ed.). (2017). *State finances of Ukraine: development and management of changes (problems of economic security)*. Kyiv: SESE “The Academy of Financial Management” [in Ukrainian].
13. Sukhorukov, A. I., & Kharazishvili, Yu. M. (2013). Regarding the methodology of comprehensive evaluation of the components of the economic security of the state. *Strategic Priorities*, 3, 5–15 [in Ukrainian].
14. Chornodid, I. S. (2006). *Ensuring the economic security of the state in a transitory economy* (PhD Dissertation) [in Ukrainian].
15. Andruseac, G. (2015). Economic Security – New Approaches in the Context of Globalization. *CES Working Papers*, 7 (2), 232–240.
16. Van Bergeijk, P., & Moons, S. (2009). Economic Diplomacy and Economic Security. In *New Frontiers for Economic Diplomacy*, pp. 37–54. DOI: 10.2139/ssrn.1708504.
17. Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO-9780511491252.
18. Goh, E. (2022). The Asia–Pacific’s ‘Age of Uncertainty’: Great Power Competition, Globalisation and the Economic–Security Nexus. In Patman, R. G., Köllner, P., & Kiglics, B. (Eds.). *Asia-Pacific to Indo-Pacific. Global Political Transitions*. Singapore: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-981-16-7007-7_2.
19. Nanto, D. K. (2011). *Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy*. Congressional Research Service. Retrieved from <https://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R41589.pdf>.
20. Nesadurai, H. (2004). Introduction: economic security, globalization and governance. *The Pacific Review*, 17 (4), 459–484. DOI: 10.1080/0951274042000326023.
21. Poirson, H. (1998). Economic security, private investment, and growth in developing countries. *IMF Working Paper*, 4. DOI: 10.5089/9781451842012.001.
22. Redo, M. (2018). The external debt overhang problem as a threat to global financial security. *Law and Administration in Post-Soviet Europe*, 1, 28–34. DOI: 10.2478/lape-2018-0004.
23. Tsereteli, M. (2008). Economic and Energy Security: Connecting Europe and the Black Sea-Caspian Region. *Silk Road Paper*. Retrieved from https://silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008_03_SRP_Tsereteli_Energy-Black-Sea.pdf.
24. IMF. (2022). *Gloomy and More Uncertain*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/07/26/world-economic-outlook-update-july-2022>.
25. Guénette, J. D., Kenworthy, Ph., & Wheeler, C. (2022). Implications of the War in Ukraine for the Global Economy. *EFI Policy Note*, 3. DOI: 10.1596/37372.
26. State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
27. Ministry of Finance of Ukraine. (2022, August 15). *The Verkhovna Rada increased state budget spending on strengthening defense capabilities by UAH 270.2 billion*. Retrieved from https://mof.gov.ua/uk/news/verkhovna_rada_zbilshila_vidatki_derzhbiudzhetu_na_zmitsnennia_oboronozdatnosti_na_2702_mlrd_grn-3563 [in Ukrainian].

28. Government Portal. (2022, September 13). *Denys Shmyhal: The 2023 budget is a budget for victory*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-biudzheth-2023-ho-roku-tse-biudzheth-dlia-peremohy> [in Ukrainian].
29. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). *Law on the State Budget of Ukraine for 2023* (Draft Law 8000, September 14). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40472>.
30. International Labor Organization. (2022, May 11). *The impact of the crisis in Ukraine on the sphere of labor: preliminary assessments* (Analytical note). Retrieved from https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf [in Ukrainian].
31. Ministry of Economy of Ukraine. (2022, October 4). *The right to work in war conditions: reducing risks for Ukrainians*. Retrieved from <http://surl.li/dgdbe> [in Ukrainian].
32. Kyiv School of Economics. (2022, December 15). *As of November 2022, the total amount of damage caused to the infrastructure of Ukraine is almost \$136 billion*. Retrieved from bit.ly/3uRGPxe [in Ukrainian].
33. Lugano Declaration (Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022) (2022, July 4–5). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-u-deklaratsii-konferentsii-v-luhano-hlavy-derzhav-i-uridiv-zoboviazalysia-pidtrymuvaty-ukrainu-na-ii-shliakhu-do-vidnovlennia>.
34. Piketty, T. (2015). About capital in the twenty-first century. *American Economic Review*, 105 (5), 48–53. DOI: 10.1257/aer.p20151060.
35. Reznikova, N., Ivashchenko, O., & Kurbala, N. (2020). Tendencies in the development performance of small and medium-sized businesses and their impact on the economic conjuncture and competitiveness of developed countries. *Ekonomika ta derzhava*, 10, 4–14. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.10.4 [in Ukrainian].
36. World Economic Forum. (2019, January). *Fourth Industrial Revolution Beacons of Technology and Innovation in Manufacturing*. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_4IR_Beacons_of_Technology_and_Innovation_in_Manufacturing_report_2019.pdf.
37. Institute of Economic Research and Political Consultations. (2021). *City Competitiveness Index*. Retrieved from http://www.ier.com.ua/ua/mci/index_2021 [in Ukrainian].